

SYÝASY PSIHOLOGIÝA

Aşgabat - 2010

Hojaberdi Çakanow. Ýokary okuw mekdepleriniň syýasaty
öwreniş hünäriniň talyplary üçin okuw gollanmasy. - Aşgabat,
2010.

Taryh ylmylarynyň kandidaty **A.Çarygulyýewiň** ylmy
redaksiýasy bilen.

**Türkmenistanyň Bilim ministrligi tarapyndan
hödürlenildi**

© **Hojaberdi Çakanow.**
©**Magtymguly** adyndaky Türkmen döwlet uniwersiteti

Giriş

Syýasy psihologiýa many-mazmuny barada çekişmeleri. Koffman, Z.Freýd, Billit syýasy psihologiýa dersi hakynda.

Syýasy psihologiýa many-mazmuny barada çekişmede birnäçe ýagdaýlary bellemek mümkin:

- 1) Psihologiki komponentler syýasy prosesiniň aýrylmaz bölegidigine göz ýetirmek;
- 2) Syýasy hereketleri, pikirlenmeleri, medeniýeti öwrenýän häzirki zaman psihologlary syýasy we sosiologiýa kesgitlemeleri giňden ulnýarlar.
- 3) Syýasy psihologiki problemalar ýeke bir bu ylymda däl, eýsem taryh, ykdysadyýet, etnografiýa ýaly ylymlarda hem ösýär, kämilleşýär.

Soňky ýyllarda bu meseleleri boýunça çekişme häsiýetli şahsyýetiň ösüşiniň kanunalaýyklyklary bilen baglanyşykly, syýasy medeniýetiň, döwletiň ykbalyna täsiri barada, milletiň ösüşinde taryhy emele gelen mentalitetiň täsiri barada ençeme işler peýda boldy. Şu meseleleriň hemmesi syýasy psihologiýa dersine degişlidir.

Syýasy psihologiýa dersi ösüşiň başlangyç etapynda durýar. Şol sebäpli başlangyç hat-da dersiň ady barada hem dürli-dürli pikirler bar.

Birnäçesi “syýasy psihologiýa” diýse, käbirleri “psihologiýa syýasaty” diýýänleri hem bar. Käbirleri syýasy psihologiýany politologiýanyň bir bölümi hökmünde seredýärler. Beýlekileri bu dersi psihologiýanyň bir dersi hökmünde garaýarlar.

Bu predmetde öwrenmeli fenomenler barada hem çekişme bar. Mysal üçin käbir pikirine görä syýasy psihologiýa makrosyýasy prosesleri öwrenmeli däl. Bu many-mazmunyň

objekti syýasatçylaryň psihologiýasyny öwrenmekdir. Bu dar manydaky çemeleşme.

Beýleki awtorlaryň pikirine görä, bu dersde professional syýasatçylaryň aň-düşünjesini, özünü alyp barşyny öwrenmekdir. Şeýle hem syýasatda bolup geçýän toparlaýyn bähbitleri öwrenilmelidir.

Syýasy psihologiýanyň many-mazmuny. Derňewiň esasy kesgitlemeleri.

Ähli adamlar, syýasy ýolbaşçylar ýa-da garamaýak adamlar, tapawudy ýok bu derse dürli-dürli garaýarlar. Bu derse guwanýanlar hem bar, bu ders üçin utanýanlar hem bar.

Şeýle sowal ýüze çykýar? Syýasy arenada bolup geçýän wakalar biziň duýgularymyza, ynamlarymyza, gözleglerimize baglymy ýa-da bagly dälmi? Ýa-da syýasy ösüş öz içki kanunlary bilen baglymy. Ýene bir düşnüksiz sowal. Syýasat adamlaryň psihologiýasyna, psihiki garaýyşlaryna täsir edýarmi ýa-da ýok.

Ýokarda goýlan iki sowala hem oňyn jogap berip bolar.

Howwa, syýasat adamlaryň psihikasyna täsir edýär, adamlar syýasatyň subýektidir. Olar öz psihikasy, özünü alyp baryşlary bilen syýasaty döredýärler hem ýöredýärler.

Mysal üçin, uly sosial özgerişleriň (katakliemler) önisyraýynda psihologiki hadysalar bolup geçýär, aýry-aýry şahsyýetleriň abraýy artýar, häkimiýet edaralaryna ynam gowşaýar.

1917-nji ýylyň oktýabrynda ilatyň köp böleginiň patyşa ynamy gaçdy. W.I. Lenine ynam güýçlendi. Ýa-da, 1990-njy ýyllaryň başynda SSSR-de merkeze, häkimiýete ynam azaldy. Eger adamlarda şeýle psihologik özgerişler bolmadyk bolsa Oktýabr ynkylaby başa barmazdy, agdarylyşyk bolardy.

Syýasy ulgamy esasyň adamlaryň psihologiýasy kesgitleýär. Geçirilýän saýlawlar hem psihologik hadysalardyr. Adamlar diňe öz ynanýanlaryna ses berýärler.

Ýa-da başga mysal: XX asyryň taryhy ýurtlaryň ikä bölünmegi ýaly synaga mysaldyr (Germaniýa, Koreýa, Wetnam) Bir dili, bir medeniýeti bolan şol bir milleti dürli durmuş-syýasy ýagdaýlarda bolandyklary sebäpli, dürli psihologiki garaýyşlar bilen tapawutlandyrýarlar. Adaty syýasaty öwreniş ylmy, ýurtlardaky syýasy ulgamlary öwrenmek bilen meşgul bolýar. Emma syýasy psihologiki özgerişlere jogap berip bilmeýär. Şol sebäpli alymlar syýasy psihologiýany öwrenmegi zerur hasaplaýarlar.

Häzirki zaman uly syýasaty öwreniji Karl Doýçyň pikirine görä, syýasaty öwreniş ylmynda uruşdan soňky ýyllarda bolup geçen özgerişlikler adamlaryň psihikasyny, psihologiýany, antropologiýany öwrenmek bilen baglanyşyklydyr.

Başga bir iri syýasatçy Robert Dal aýry-aýry adamlaryň psihikasynyň syýasata uly täsiriniň bardygyny belleýär.

Syýasat adamlaryň işi bilen baglanyşykly predmetdir. Şol sebäpli psihologlar bu many-mazmuny bilen ýakyndan gyzyklanýarlar.

Syýasy psihologiýa many-mazmuny syýasaty öwreniş bilen psihologiýanyň çatrygynda dörän predmetdir. Ol predmet syýasatçylardan psihologiýany oňat bilmegi, psihologlardan syýasaty oňat öwrenmegi talap edýär. 1978-nji ýylda syýasy psihologlaryň Halkar jemgyýeti döredildi. 1993-nji ýylda Russiýada syýasy psihologlaryň assosiasiýasy döredildi. Oňa syýasatçylar, psihologlar, taryhçylar, sosiologlar we başgalar gatnaşýarlar.

Syýasy psihologiýa dersi ösüşiň başlangyç etapynda durýar. Şol sebäpli başlangyç hat-da dersiň ady barada hem dürli-dürli pikirler bar.

Birnäçesi “syýasy psihologiýa” diýse, käbirleri “psihologiýa syýasaty” diýýänleri hem bar. Käbirleri syýasy psihologiýany politologiýanyň bir bölümi hökmünde seredýärler. Beýlekileri bu dersi psihologiýanyň bir dersi hökmünde garaýarlar.

Bu predmetde öwrenmeli fenomenler barada hem çekişme bar. Mysal üçin käbir pikirine görä syýasy psihologiýa makrosyýasy prosesleri öwrenmeli däl. Bu many-mazmunyň obýekti syýasatçylaryň psihologiýasyny öwrenmekdir. Bu dar manydaky çemeleşme.

Beýleki awtorlaryň pikirine görä, bu dersde professional syýasatçylaryň aň-düşünjesini, özüni alyp barşyny öwrenmekdir. Şeýle hem syýasatda bolup geçýän toparlaýyn bähbitleri öwrenilmelidir.

Ähli adamlar, syýasy ýolbaşçylar ýa-da garamaýak adamlar, tapawudy ýok bu derse dürli-dürli garaýarlar. Bu derse guwanýanlar hem bar, bu ders üçin utanýanlar hem bar.

Şeýle sowal ýüze çykýar? Syýasy arenada bolup geçýän wakalar biziň duýgularymyza, ynamlarymyza, gözleglerimize baglymy ýa-da bagly dälmi? Ýa-da syýasy ösüş öz içki kanunlary bilen baglymy. Ýene bir düşnüksiz sowal. Syýasat adamlaryň psihologiýasyna, psihiki garaýyşlaryna täsir edýärmí ýa-da ýok.

Ýokarda goýlan iki sowala hem oňyn jogap berip bolar.

Howwa, syýasat adamlaryň psihikasyna täsir edýär, adamlar syýasatyň subýektidir. Olar öz psihikasy, özüni alyp baryşlary bilen syýasaty döredýärler hem ýöredýärler.

Mysal üçin, uly sosial özgerişleriň (katakliemler) önisyraýynda psihologiki hadysalar bolup geçýär, aýry-aýry şahsyýetleriň abraýy artýar, häkimiýet edaralaryna ynam gowşaýar.

Analiz (derňew) etmegiň esasy kategoriýalary.

Her bir ylymda bolşy ýaly, syýasy psihologiýanyň hem öz dili, öz kategoriýalary bar. Dürli predmetleriň çatrygynda ýüze çykandygy sebäpli munda syýasaty öwrenişiň, psihologiýanyň, filosofiýanyň, astronomoýanyň, sosiologiýanyň kategoriýalary gatnaşýarlar.

Syýasy filosofiýa- syýasy psihologiýa öz mynasyp goşandyny goşdy we ony şahsyýet bilen döwletiň gatnaşygy

barada, raýatlaryň syýasata boýun egmegi hakynda (Gobbs) we başga teoretiki düşünjeler bilen baglaşdyryldy.

Toýnbi, Sorokin, Oruell ýaly filosoflar syýasy psihologiýanyň bir bölümi hökmünde psiho istoriýany döretdiler.

Parsons, Mertonyň umumy teoretiki barlaglary syýasata sistema hökmünde seretmek barada, onda aýry-aýry adamlaryň roly barada netijä geldiler.

Sosiologiýa we sosial psihologiýa.

Syýasy psihologiýa derňew geçirmegiň metodologiýasynyň, ýollaryny görkezdi. Ol kategoriýalar rollar, normalar, gymmatlyklar, bähbitler, liderlik, konformizm, sosializasiýa we başgalar adamlary özara we toparara gatnaşyklaryny beýan edýärler.

Adam barlag geçirmegiň esasy obýekti bolup durýar, onuň özüni alyp barşynyň syýasata täsirini öwrenmek ýaly çylşyrymly mesele köp dersleriň bilelikde öwrenilmegini talap edýär.

Şahsyýetiň psihologiýasy- syýasy psihologiýanyň özüni alyp barmak, motiwasiýa, pikir etmegiň stili, karara gelmegiň stili ýaly kategoriýalar bilen baýlaşdyryldy.

Syýasy ylym syýasy psihologiýany-syýasy sistema, konfliktlere gatnaşmak, konsensus, plýuralizm, demokratiýa ýaly kategoriýalar bilen baýlaşdyryldy. Syýasy psihologiýada ol kategoriýalaryň ähmiýeti syýasaty öwreniş ylmyndaky ýalydyr.

1. Syýasy-psihologik derňew geçirmegiň usullary.

Syýasy psihologiýada barlag geçirmegiň ähli görnüşlerine hem bil baglanýar. Barlaglarda psihologik testler we sosiologik barlaglar, eksperimental barlaglar we psiholingwistik barlaglar bir meňzeş derejede peýdalanýar. Munuň özi umumy kabul edilýän teoretiki shemalaryň ýoklugy bilen hem-de dersniň beýleki predmetleriň çatrygynda bolanlygy bilen hem düşündirilýär.

Her bir obýekt barlag geçirmegiň öz ýoluny salgy berýär. Mysal üçin köpçüligiň syýasy garaýyşlaryny bilmek üçin

statistiki maglumatlary öwrenmek, köpçülikleýin sorag-jogap geçirmek zerur.

Aýratynam saýlaw kompaniöwründe syýasy psihologlar saýlawçylary pikirini bilmek barada köp işleri geçirýärler. Netijede olaryň aňynda bolup geçýän düýpli özgerişleri, olaryň kandidatlara garaýyşlaryny bilmek mümkin.

Bu işde köp maglumatlary kompýuterde işlemek ýola goýuldy. Syýasy fenomenleriň pikirlenişlerini öwrenmek sosial psihologiýanyň metodlaryny ulanmak arkaly geçirilýär. Barlag geçirmegiň obýekti bolup dürli tekstler hyzmat edýärler. Aýratynam liderleriň çykyşlarynyň tekstleri çuňňur öwrenilýär.

Syýasy prosesde şahsyýetiň roly barada derňew geçirmek 30-njy ýyllarda başlandy. Ol psihoanalitik tradisiýalary peýdalanmak bilen başlandy.

Syýasatçylaryň saglygy barada medisina kartalar hem öwrenilýär. Şonda iri şahsyýetleriň newroz we başga keseller bilen keselländigi barlanylýar.

Syýasy psihologiýada distansion barlag usulynda psihologiki testler hem ulanylýar. Ol haçan-da obýekt gös-göni barlag geçirmäge mümkinçilik bermedik ýagdaýda bolýar. şeýle ýagdaýda diňe bir syýasatçynyň çykyşlarynyň teksti däl, eýsem wideoýazgylar, memuarlar ýaly materiallar hem öwrenilýär. Käbir halatlarda ekspert barlaglary hem peýdalanylýar. Netijede, ol syýasatçynyň özüni alyp barşynyň kanunalaýyklyklary barada netije çykaryp bolýar. ekspert barlaglar kandidatlar barada has anyk maglumatlar berýär. Ýönekeý saýlawçy bolsa kandidatyň saýlawyň ön ýanyndaky çykyşynyň eden täsirine esaslanýar.

Professional psihologlar üçin Halkara assosiasiýa ýörite etika kodeksini taýýarlady.

Mysal üçin syýasy psiholog öz klienti barada bilýän zatlarynyň hemmesini aýtmaly dälär. Sebäbi syýasatçynyň abraýyna zyýan ýetirmegi mümkin. Beýle etmek syýasy psihologa gelýän zat dälär.

Tema: Syýasy psihologik barlaglaryň usullary.

Syýasy psihologiýa, filosofiýanyň, sosiologiýanyň we durmuş psihologiýanyň, şahsyýetiň psihologiýasynyň we syýasy ylymlaryň goşandy.

Her bir ylymda bolşy ýaly, syýasy psihologiýanyň hem öz dili, öz kategoriýalary bar. Dürli many-mazmunynyň çatrygynda ýüze çykandygy sebäpli munda syýasaty öwreniş, psihologiýanyň, filosofiýanyň, astronomiýanyň, sosiologiýanyň kategoriýalary gatnaşýarlar.

Syýasy filosofiýa.

Syýasy psihologiýa öz mynasyp goşandyny goşdy we ony şahsyýet bilen döwletiň gatnaşygy barada, raýatlaryň syýasata boýun egmegi hakynda (Gobbs) we başga teoretiki düşüňjeler bilen baglaşdyrdy.

Toýnbi, Sorokin, Oruell ýaly filosoflar syýasy psihologiýanyň bir bölümi hökmünde psiho istoriýany döretdiler.

Parsons, Mertonyň umumy nazary barlaglary syýasata sistema hökmünde seretmek barada, onda aýry-aýry adamlaryň roly barada netijä geldiler.

Sosiologiýa we sosial psihologiýa.

Syýasy psihologiýa derňew geçirmegiň metodologiýasynyň, ýollaryny görkezdi. Ol kategoriýalar rollar, normalar, gymmatlyklar, bähbitler, liderlik, konformizm, sosializasiýa we

başgalar adamlary özara we toparara gatnaşyklaryny beýan edýärler.

Adam barlag geçirmegiň esasy obýekti bolup durýar, onuň özüni alyp barşynyň syýasata täsirini öwrenmek ýaly çylşyrymly mesele köp dersleriň bilelikde öwrenilmegini talap edýär.

Şahsyýetiň psihologiýasy.

Syýasy psihologiýanyň özüni alyp barmak, motiwasiýa, pikir etmegiň stili, karara gelmegiň stili ýaly kategoriýalar bilen baýlaşdyryldy.

Syýasy ylym syýasy psihologiýany-syýasy ulgama, konfliktlere gatnaşmak, konsensus, plýuralizm, demokratiýa ýaly kategoriýalar bilen baýlaşdyryldy. Syýasy psihologiýada ol kesgitlemeleriň ähmiýeti syýasaty öwreniş ylmyndaky ýalydyr.

Syýasy-psihologik derňew geçirmegiň usullary.

Syýasy psihologiýada barlag geçirmegiň ähli görnüşlerine hem bil baglanýar. Barlaglarda psihologik testler we sosiologik barlaglar, eksperimental barlaglar we psiholingwistik barlaglar bir meňzeş derejede peýdalanýar. Munuň özi umumy kabul edilýän nazary shemalaryň ýoklugy bilen hem-de dersleriň beýleki predmetleriň çatrygynda bolanlygy bilen hem düşündirilýär.

Her bir obýekt barlag geçirmegiň öz ýoluny salgy berýär. Mysal üçin köpçüligiň syýasy garaýyşlaryny bilmek üçin statistiki maglumatlary öwrenmek, köpçülikleýin sorag-jogap geçirmek zerur.

Aýratynam saýlaw kompaniöwründe syýasy psihologlar saýlawçylary pikirini bilmek barada köp işleri geçirýärler.

Netijede olaryň aňynda bolup geçýän düýpli özgerişleri, olaryň kandidatlara garaýyşlaryny bilmek mümkin.

Bu işde köp maglumatlary kompýuterde işlemek ýola goýuldy. Syýasy fenomenleriň pikirlenişlerini öwrenmek sosial psihologiýanyň metodlaryny ulanmak arkaly geçirilýär. Barlag geçirmegiň obýekti bolup dürli tekstler hyzmat edýärler. Aýratynam liderleriň çykyşlarynyň tekstleri çuňňur öwrenilýär.

Syýasy prosesde şahsyýetiň roly barada derňew geçirmek 30-njy ýyllarda başlandy. Ol psihoanalitik tradisiýalary peýdalanmak bilen başlandy.

Syýasatçylaryň saglygy barada medisina kartalar hem öwrenilýär. Şonda iri şahsyýetleriň newroz we başga keseller bilen keselländigi barlanylýar.

Syýasy psihologiýada distansion barlag usulynda psihologiki testler hem ulanylýar. Ol haçan-da obýekt gös-göni barlag geçirmäge mümkinçilik bermedik ýagdaýda bolýar. şeýle ýagdaýda diňe bir syýasatçynyň çykyşlarynyň teksti däl, eýsem wideoýazgylar, memuarlar ýaly materiallar hem öwrenilýär. Käbir halatlarda ekspert barlaglary hem peýdalanylýar. Netijede, ol syýasatçynyň özüni alyp barşynyň kanunalaýyklyklary barada netije çykaryp bolýar. ekspert barlaglar kandidatlar barada has anyk maglumatlar berýär. Ýönekeý saýlawçy bolsa kandidatyň saýlawyň ön ýanyndaky çykyşynyň eden täsirine esaslanýar.

Professional psihologlar üçin Halkara assosiasiýa ýörite etika kodeksini taýýarlady.

Mysal üçin syýasy psiholog öz klienti barada bilýän zatlarynyň hemmesini aýtmaly däl. Sebäbi syýasatçynyň abraýyna zyýan ýetirilmegi mümkin. Beýle etmek syýasy psihologa gelişýän zat däl.

Syýasy psihologiýada barlag geçirmegiň ähli görnüşlerine hem bil baglanýar. Barlaglarda psihologik testler we sosiologik barlaglar, eksperimental barlaglar we psiholingwistik barlaglar bir meňzeş derejede peýdalanýar. Munuň özi umumy kabul

edilýän nazary shemalaryň ýoklugy bilen hem-de dersin beýleki predmetleriň çatrygynda bolanlygy bilen hem düşündirilýär.

Her bir obýekt barlag geçirmegiň öz ýoluny salgy berýär. Mysal üçin köpçüligiň syýasy garaýyşlaryny bilmek üçin statistiki maglumatlary öwrenmek, köpçülikleýin sorag-jogap geçirmek zerur.

Aýratynam saýlaw kompaniöwründe syýasy psihologlar saýlawçylary pikirini bilmek barada köp işleri geçirýärler. Netijede olaryň aňynda bolup geçýän düýpli özgerişleri, olaryň kandidatlara garaýyşlaryny bilmek mümkin.

Syýasy psihologiýa öz mynasyp goşandyny goşdy we ony şahsyýet bilen döwletiň gatnaşygy barada, raýatlaryň syýasata boýun egmegi hakynda (Gobbs) we başga teoretiki düşüňjeler bilen baglaşdyryldy.

Toýnbi, Sorokin, Oruell ýaly filosoflar syýasy psihologiýanyň bir bölümi hökmünde psiho istoriýany döretdiler.

Parsons, Mertonyň umumy nazary barlaglary syýasata sistema hökmünde seretmek barada, onda aýry-aýry adamlaryň roly barada netijä geldiler.

Tema: Syýasat psihologiki hadysa hökmünde.

Syýasat psihologiki hadysa hökmünde.

1. Syýasat psihologiki hadysa hökmünde emosiýalar ilýuziýalar, şahsyýetleriň arasyndaky gatnaşyklar ýaly psihologiki faktorlaryň orny syýasatda hünärmen bolmadyk adamada görünip dur. Syýasy arenada jemgyýetçilik toparlaryň diňe ýönekeý wekilleri bolman janly adamlar hyzmatdaşlyk edýärler we bäsleşýärler. Olaryň ideýalary, zehinleri, ambisiýalary syýasy prosesine gös-göni täsir edýärler.

Psihologiki kanunlaýyklar has aýdyň, ýagny meseleleriň gizlin hem wagtyň defisit şertlerinde ýüze çykýar. Munuň netijesinde içki syýasatyňkydan iň awtoritar daşky syýasatyň häsiýeti bolup durýar. Ondan başga döwletleriň arasyndaky gatnaşyklar bir wagtda şahsyetleriň arasyndaky gatnaşyklary hem bolýar. Ýöne içki syýasatam psihologiki faktorlaryň täsirinden azat däldir. Meselem: Dj.Buşuň reýtingi Pars urşundan soň 85% boldy, bir ýyldan soň bolsa saýlawlaryň önünde bolsa 30% boldy. Psihologiki faktorlar mesele kabul edilende uly rol oýnaýar. Syýasatyň durnukly demokratik institutlary mekdeplerinde abraýly gurluşuk ýaly ilatyň dürli toparlarynyň bähbitlerini kämahal aýdýar. Syýasat saýlawlylara korporasiýalara habar beriş serişdelerine baglydyr. Bagly bolmak duýgusy syýasatçylary gaty seresap bolmagy, diňe öz arzuwlaryna dälde, dürli toparlaryň bähbitlerini gönükdirilen bolmaga mejbur edüar. Profesional psihologyşi syň çäklerinde şu ugurlar boýunça netijeli bolmaly mümkin.

- 1) Meseleriň düzümligine we kabul edilmägini gatnaşmagy Psihologyň wezipesi iki hili: gürrüň edilen proektleri psihologiki nukdaýnazardan seretmeli ýagny olarda damlaryň özüni alyp barşy barada ýalňyş garaýş;ar hakyky däl garaşmalar bolmazlyk üçin ýagny olarda depresiiv reaksiýany döretmexlik üçin, 2-nji ,esasy meseleleriň biri tarap kabul edilmek prosesini özüniň psihologiýasy bolup durýar. psiholog hökmünde ,ol syýasatçylaryň , olaryň her bir hereketinde raýatlaryň özüni algy bergini we duýgularyny belli taraplaryna goýulandygyna we bu psihologik komponentiň olaryň aňynda syýasy ykdysady we başgalar bilen deň derejede bolmalydygyna, düşünmeklige ýardam etmeli.
- 2) Jemgyetçilik pikiriň dinamiki analizi we raýatlaryň görkezmelerine hemde höweslerine täsir etmek ýölärynyň gözlegi .Bu meseläň 1-nji bölegi sosialar bilen ýakyn özara baglanşykda bolmagy talap edýar.

1-nji nobatda jemgyetçilik pikiriň sorag edilmeginiň dürli formalara peýdalanylýar. Olaryň analizinde iň esasy – ýagdaýyň konstansiýasy bolman, adamlaryň pikirlerini we isleglerini kesgitleýan psihologiki mehanizmlerine düşünmän mümkin bolmadyk maglumat bolup durýar.

Köpçülikliň agressiw hereketleriň prognozirlenmegi boýunça we olaryň besetmeklik ýollaryny gözlemek boýunça iş iň agyr hemde jo-gapkärçiliklidir. Hukuk düzgünini üpjün etmek-ýorite gulukkanalaryň işidir emma gorkylaryň ,betbagçylyk garaşlaryň howpy zorlyk aktynyňdakydan pes dälidir. Umumam, sosial sredada situasiýsynyň özünden onuň obrazy möhümdir. Lideriň položitel obrazy ,onuň geçirýan syýasaty üsünlikleriň gerekli mertidir. Emma şu syýasatçydan saýlawçylara ýarajak adamy etmeklik psihologyň rolyna girmeýar.

Psihologlar syýasatça onuň obrazynyň ütgetmegi boýunça gaýdyşynlyklaýyn baglanşygy bermelidir, syýasat her bir çykyşy profesional anomiziň dersi bolup bilýar psiholog syýasatça onuň nirede adamlara eňilmek bermek mümkinçiligini göýberendigini nirede ulumsy bolandygy haçan auditoriýa hakykatdan düşünenidigi hökmän görkezmelidir. Psihologyň kompotensiýasyna obrazýň kemala gelmek strategiýasy girýandir ýagny çagalar hem maşgala barada nähili maglumat bermeli raýatlaryň lideri dogryçul aýgytly hemde seresaply adam hökmünde görmegini nädip gazanmagy.

Syýasat ulgam hökmünde, syýasat proses hökmünde, syýasat oýnyň düzgüni ulgam hökmünde, syýasat gymmatlyklar ulgamy hökmünde.

Psihologiki portleriň opponetleriň hem syýasy partnerlaryň döremegi Bu işi galatany partnerlar bilen kontakta taýarlyk görümende zerurdyr.Portretiň maksady lidere duşuşyna taýarlyk görmäge özüne tanyşdyrmaga nähili reaksiýa garaşmagyna kömek bermekdir onsoň şu adam bilen güründeş bolmakda haýsy priemlar netijesidir.

Syýasatda psihologiýany ulanmagynyň netijeligi hiç kim ölçemändir we hakykatda ony etmek mümkin däl. Usular barada.

Syýasy psihologiýada doly ýazylan usullar ýok. Emma syýasat – mümkinçilikleriň sungaty. Syýasat-bu diňe institutlar we tejribe üsti bilen bilimleriň hemde usullaryň uly giňişligini netijesi ulanmaga mümkin berýan sungatdyr.

Psihologiki symatdara sungatdyr.

Syýasy öwrenjileri taýarlamagynda syýasy psihologiýanyň taýarlamakda üçin sebäbi syýasatda psihologiki faktorlaryň roly hem uly, olara bolan üns bolsa gaty etmezdi. Bu dere syýasat öwrenişahsyet barada, onuň hereketine çykyşyna üns bermekli öwreder. Syýasy öwreniş syýasatyň formal priznaklarynda diňe saklanyp durmazlygy. öwreder gözýetimi giňender seresaplyk öwreder.

Tema: Syýasy öňdebaryjylygyň psihologiýasy.

Öňdebaryjylyk düşýnjesi we onuň işi.

Adamzat öňdebaryjylary, serdarlar, ýolbaşçylary saýlamakda diňe üç usuly bilýar:

1. Mejbury usuly.
2. Nesilden nesile geçmek usuly.
3. Demokratiýanyň kanuny boýunça saýlow usuly.

Syýasy öňdebaryjy problemasy häzirki syýasy psihologiýanyň merkezi problemalaryň biridir. Esasy sorag adamlaryň haýsy psihologiki mehanizmlara görä birini öňdebaryjy saýlamaklyga iterbi berýar nyşany kesgitlemekden ybaratdyr. Sowet psihologiki ylymynda by ýagdaýy diňe kiçi toparlarda öwrenmeklik bilen çäklenildi. Öňdebaryjylyk we elbaşçylyk düşýnjeleri gabat gelmiýadi. Öňdebaryjy diýlin ekardan aşak garaşly psihologiki gatnaşaga düşünilen bolsa, elbaşçy

hökmünde, toparyň işi , ony dolandyrmana prosesine düşünlidi. By iki gatnaşygyň aratapawudyn B.D.Porygynyň “Osnowy sosialno-političeskoý psihologii”işinde has doly açylyk görkezildi.

1.Öňdebaryjy şahsyetleriň arasyndaky gatnaşyklary deňagramlaşdyrmaly .

Syýasy öňdebaryjylygyň taglymaty.

Ýolbaşçy bolsa, guramadaky resmi gatnaşyklary käbir durmuş guramanyň topary hökmünde deňagramlaşdyrmaly.

1. Öňdebaryjylyk – käbir mikrosredanyň şertlerinde, ýolbaşçylyk bolsa makrosredanyň elementi hökmünde seredilýar.
2. Öňdebaryjylyk tebigy , elbaçylyk bolsa saýlamak , ýa-da bellenmek ýagny tebigy däl-denlemeler,maksada uçrydyrylan ýagdaýda ýuze çykýar.
3. Öňdebaryjylyk gaty bir durnukly däl , ol toparyň islegine görä döreýar . Elbaşçy oňa görä has durnukly bolýar.
4. Elbaşçynyň elinde hukuklar sistemasy bar, öňdebaryjyda bolsa, olar ýek .
5. Öňdebaryjynyň işi kiçi toparlarda, elbaşçynyňky has giň ýagny has giň sosial sredadyr. Wagtyň geçmegi bilen öňdebaryjylyk fenomeni sowet ylymynda gaýtadan seredilýar . 80-nji ýylaryň başynda neşir edilen “Psihologičeskiý slowar” kitaplarda aşakdaky kesgitlemeler getirilýar. Öňdebaryjylyk toparlaýyn işleriň bir ere jemlemeginiň mehanizmleri biri bolup, haçanda şahsyet, ýa-da sosial toparyň bölegi öňdebaryjynyň rolyny erine etirýar, ýagny ähli toparynyň hereketini birikdirýar we uçrykdýrýar. Öňdebaryjy toparynyň agzasy bolup köp ýagdaýlarda beýleki gatnaşanlarynyň özüni alyp barşynda dýüpli täsirini edýar. 90-nji ýylarynyň sözlüklerinde

öñdebaryjynyň we elbaşçynyň kesgitlemelerini has-da aýyl-saýyl edýar: Öñdebaryjy bu toparynyň agzasy bolup onuň ýagdaýlarda

çozgüt kabul etmäge hukugy bar. Yagny ol iň abraýly şahsyet bolup özara işlerde topary deňagramlaşdyrýan merkezi rol oýnaýar.

Elbaşçý üstüne resmi wezipeleri ýuklenen we kolektiwiň we guramanyň işini dolandyrmaklyga goýulan şahsyet. Öñdebaryjynyň we elbaşçynyň işiniň talaba laýyk dældigini kesgitlemeli we bes etmeli., wezipeleri täze partiýalar we hereketler döredelmegi esasynda amala aşyryp bolar.

Syýasy özüni alyp barmaklaga täsir edýan öñdebaryjylygyň äheňleri we zerurlyklary.

Käbir kesgitli syýasy ideýalary propagandirleýan adam beýleki adamlary gyzyklandyran, şeýle hem käbir şahsy häsietler hem öñdebaryjyny kesgitlemäg mümkinçilik berer. Seýle çemeleşmeler nazary pozisiýalar we aňyet gadagan edilmeler bilen baglydyr.

2. Öñdebaryjylygyň syýasy –psihologiki edebiýatlarda öñdebaryjylyk düşünjesi we onuň dürli konsensiýalary kiçi toparlary barlamak esasynda döredildi. Yöne häzirki döwürde çenli öñdebaryjyny kiçi toparlarda seredýan syýasy psihologiýada bu fenomeniň bir bahaly düşünlemesi entek ekdir Her-bir barlagçý alym bu problemanyň haýsy-da bolsa bölegine üns berýar. Öñdebaryjylygyň syýasy nazaryeti birnäçe toparlara bölenýärler. Beýik adam nazaryeti –bu öñdebaryjylygy nesilden nesile geçýä diýp düşündirýan ilkinji taglymatdyr . Dürli milletleriň patyşalar dinastiýalary barlandy . Bu taglymatyň esasy nazaryeti öñdebaryjynyň beýlekilerden aýratyn tapawutly häsietleri bar diýip yglan etdi, yöne şeýle aýratyn häsietleri seçip almaklyk başartmady. Bu nazaryete

sitdatiw nazaryet diýip atlandyrylýan täze nazaryet ýuze çykdy. Yagny to parlaýyn durmuşda toparyň agzalaryň käbirleri saýlanyp alynýar. Olar beýlekilerden haýsam bolsa bir häsietleri bilen artykmaçlygy bar şol artykmaçlygy esasynda hem ol öňde baryjy bolup bilýar. Käbir mümkin bolan garşy durmalary aradan aýyrmaklyk üçin şahsyeti marionetkadan tapawutlandyrmak üçin E.Hartly nazaryeti üýtketmeklegi hödürledi.

Ol aşakdakylary hödürledi :

- 1) Eger, adam käbir ýagdaýda öňdebaryjy bolsa, onda ol başga ýagdaýda hem şeýle bolmaklygyna galyp biler .
- 2) Bir ýagdaýda öňdebaryjylara seretmeklik stereotipa görä ol şahsyet mydama-da öňdebaryjydyr diýilen düşünje bolup biler .
- 3) Adam bir gezek öňdebaryjy bolanda , tejribe we abraý gazanýar we olar adama ikinji gezek hem öňdebaryjy bolmaklyga mümkinçilik berýar .

Öňdebaryjy hökmünde maksada etmek motiwasiýasy bolan adamlar saýkanýarlar. Yöne şeýle problema düşýnmeklik nazaryetiň bir taraplydygyny aňladýar . Sonuň üçin ylymda ýygy ýygydan bölüşi ýaly üçünji, ýagny şahsyet – situatiw nazaryetiň döredilmegi zerur hususanda 1952-nji ýylda G. Gert we S. Milz öňdebaryjylygyň fenomeni seretmekde 4 faktory göz önünde tutmalydygyny beläp geçdiler :

- 1) Öňdebaryja adam hökmünde baha bermali.
- 2) Öňdebaryjynyň keşbi, ýagny oňa beýlekileriň garaýşy .
- 3) Öňdebaryjynyň roluny häsiýetlenmesi .
- 4) Institut nugtaý nazaryndan ýagny esasy resmi we hukuk parametrleri kesgitlemek.

Syýasy özüni alyp barmak täsir edýan öňdebaryjylaryň zerurlygy we motiwleri. Syýasy özüni alyp barmak syýasy uçrykdarylanwe motiwir-

enendir. Syýasy iş bilen bolly bolan şahsýetin zerurlyklaryň dürli toplumlary bardyr. Olara aşakdakylar girýarlar:

- 1) Häkimlige bolan zerurlyk .
- 2) Hadysalary we adamkary dolandyrmaklyga bolan zerurlyk.
- 3) Etmeklige bolan zerurlyk .
- 4) Haýsy bolsa-da bir topara birikdirmeklige bolan zerurlyk.

Tema: Syýasy medeniýet.

Syýasy medeniýet düşünjesi.

Syýasy medeniýet düşünjesi. “Milli häsiýet” düşünjesi “Syýasy medeniýet” düşünjesi öň tapylan atlardyr. Milli aýratynlyklary ýüze çykarmagyň baş liniýasy – dürli häsiýetleriň medeniýetde gatnaşygy adamlaryň özüni alyp barşyndaky we döp-dessurundaky tapawuty görkezýändir.

XX asyryň 40-50-nji ýyllarynda milletiň psihologik keşbini jemlenen görnüşinde berip biljek dürli halklaryň gymmatly nazaryýetleriniň we ýörelgelerini öwrenip başlapdyrlar.

“Milli häsiýet” ideýasyna millete häsiýetli we olaryň döp-dessurunda orun alan ahlak, medeniýet, sylap göz önüne getirenleriň hökmünde düşünilip başlady.

XX asyryň 60-njy ýyllarynda syýasaty düşünmekde täze zerurlyk ýüze çykdy. Näme üçin bir görnüşde işlenip taýýarlanan syýasy, ykdysady reformalaryň modelini başga bir ýurtda netijeli görkezlip bolmandyr?

Şol sebäpde-de şol ýyllarda syýasy özgertmeleriň medeni gatlagy hünärmenleriň merkezinde boldy.

Syýasy medeniýet düşünjesi özüniň gelip çykyşynyň hökmanylygy bilen özüne çekýşi boldy. Şeýlelikde syýasy medeniýet düşünjesi bir tarapdan admyň şahsy tejribesiniň netijesi bolup görünýär. Ikinji tarapdan bolsa onda syýasy ulgamyň taryhy şölelendirilýär.

Syýasy medeniýeti öwrenmegiň usulýetinde psihigki – jemgyýeti medeniýetiň hil häsiýetini, onuň tasinligini köpgüllükligini w ýeke täk çykmalaryň gaýtalanmazlygyny hasaba almaklyk ýüze çykdy.

Almondýň we Werboýň syýasy medeniýete beren klassiki kesgitlemesi syýasy medeniýeti ugrydyrmalara, gymmatlyklara, simwollara, ynançlara we syýasy hereketiň görkezmeklige syrygýar.

A.Paý hem syýasy medeniýet – bu iki ýüzli Ýanus, bir ýüzi indiuidual özüni alyp barmaklyk, beýlekisi bolsa, köpçülikleýin syýasy özüni alyp barmaklyk diýip belleýär.

Häzirki döwrüň edebiýatlarynyň syýasy medeniýetine beren kesgitlemesi dört görnüşinde bölünip durýarlar:

1. Psihologiki. Medeniýetler – bularda syýasy obýektlere ugrukdyrmalaryň toplumu hökmünde seredilýär.
2. Umumylaşdyryjy. Bularda medeniýet görkezmeler hökmünde we özüni alyp barmaklygyň akty hökmünde düşünilýär.
3. Obýektiwlikler. Bularda medeniýet häkimiýetiň obýektini, şol ulgama gerek bolan gatnaşyjylaryň makullanan özlerini alyp baruşlaryny aňladýar. Bu ýerde ulgamyň aýratynlygy indiuidleriň indiuidal aýratynlyklary seredeniňde enajdyr.
4. Egristiki. Bu ýerde medeniýet derňew geçirmek üçin teoretiki insturment hökmünde seredilýär.

Syýasy medeniýete psihologiki kesgitleme.

Kä bir awtorlar syýasy medeniýetde milletiň, synpyň, toparyň, döwletiň we jemgyýetiň beýleki häsiýetler bilen gatnaşyklar sferasyny öz içine alýan köpçülikleýin syýasy tejribesiniň sintezilsi görnüşler.

Beýleki alymlar syýasy medeniýetiň adamlaryň indiuidal häsiýetine siňdirilip, onuň şahsyýetiň bir bölegini emele getirýändigini onuň sazlaýjysy boljakdygyny belleýärler.

Syýasy medeniýetiň esasy bölekleri.

1. Uzak wagtyň dowam edýän hukugynyň bikarar jemgyýe. Mysal üçin Rim hukugynyň wajyp prinsipleri biziň günlerimizde gelip ýeten etalon hasaplanýar we bir näçe syýasy görnüşlere element hökmünde girizilýär.
2. Nesilden – nesle geçiriliýän döwlet gurlugynyň görnüşi. Mysal üçin Beýik biritan döwleti.
3. Döwlet häkimiýetiň simwollary: Döwlet baýdaklary, imperator, Prizident köşükleri. Daşky sklukturada, arhitekturada beýan edilip döwlet usulydyr. Gurluşyklaryň we hudožnikleriň wagta tabyp bolmadyk işleri gelçekgi nesillere milli syýasy edeýalary habar berýär.

Tema: Häkimýetiň psihologiýasy.

Häkimýet hakynda düşünje.

Jemgyýetde häkimýet hökmanydyr? Häkimýetsiz jemgyýet ýokdur, taryhda belli boluşy ýaly maşgalasyz, hususy ýeýeçiliksiz jemgyýet bolan däldir.

Häkimýet – bu adamlary belli bir kada kanunlar boýunça ynandyryp ýa-da mejbur edip hereket etdirmekdir.

Ýurduň raýatlaryna bolan häkimýet Prezidente, monarhda bar, ene-atada, seržantda. Köplenç halatlarda häkimýet belli bir institutlarynyň çäklerinde amala aşyrylýar – armiya, maşgala, döwlet, şeýle hem formal birleşmelerde hem bolup bilýär – mafiya, sektor.

Ýokardan gaýdýan häkimlik adamlaryň köpçüligine täsir edýär, emma aşakdaly häkimýet bolsa adamlaryň belli birtoparlaryna täsir edýär. Ýöne häkimýeti göterijiler bilen öňa boýun etýänleriň arasyndaky arabaglanşyk olaryň haýsy sosial basgançakda ýerleşdirmegine häkimýet jemgyýetiň we döwletiň ýokary etapalrynda jemlenýär diýmek nädogry bolar. Ol sosial basgançaklaryň ähli derejesine ýaýraýar. Uly syýasatda-da ýönekeý raýatlara bolan syýasatda-da şol bir psihologik kanunlaýynlary görmek bolýar. Şonuň bilen bir

wagtda kăbir gurluşlarda hăkimýetiň gŭrlŭgini gŭrmek bolýar. Hăkimýet diýen fenomen birnäçe ylymlaryň analiziniň predmetidir. Hăkimýet problemasy syýasaty öwreninde , taryhda, ýurisprudensiýada, şeýle hem psihologiýada-da seredilýär.

Psihologik barlagynyň many-mazmunyny hăkimýetli gatnaşyklar däl-de, eýsem olaryň subýektiw aspektleri – hăkimýet instirutlaryny kabul edilişi, hăkimýetli foguralara baglylykdaky düzgünleri, hăkimýete garaşlylyk derejesiniň nähilidigine akyl ýetirmek. Ýöne has hem gyzykly mesele – hăkimýetiniň psihologik tilsimleriň meseleleridir. Năne üçin adamlar bir hăkimýeti kabul edýärler, bir adama we bir düzgünlere boýun bolýarlar, hem-de beýlekiden boýun towladylar.

Hökümetiň ligitiwligi diýlip dolandyrjy bilen dolandyrýanyň arasyndaky bilen häsiýetlendirilýär.

Hökümetiň ligitiwligi diýlip dolandyrjy bilen dolandyrýanyň arasyndaky bilen häsiýetlendirilýär. Hökümetiň negatiw tarapy bolanda dolandyrmaýanyň, aýry bölekliýin ýada boşa umumy dolandymaga haky bar. Bu boşa öz gezeginde dolandyrýan bilen dolandyrmaýanyň gözastyndadyr. Ligitiwlik bu hökümetiň durnuklylygynyň we ösüş derejesiniň ýokary bolmagynyň esasy şertidir. Bu boşa öz gezeginde ilki bilen psihologik göz önüne getirmek bilen hiç hili dökümente, dăp-dessura ýüzülenýän hökümete ligitiwligiň häsiýetli eýermeýän diňe şu ýagdaýda bligitiwlik hökümetliligi alyp barar.

Şeylelik bilen ligitiwlik bu öz aklyna getirip bilmek faktydyr , şahsyýet ýada bolmasa hökümet ligitiwlik institutyna buýruk bermăni diňe şu ýagdaýda berip bilýärler ýagny şolara ynanýan adam. (Režim Cauşewsku Eýranyň şahy). Şu ýurtlaryň dargamagynyň sebăbi bolan zat bu graždanlaryň , Režima boýun egmezligi.

Bu sistema dargamaga sezewar boldy. Emma şu ýagdaýyň ösü-şi, almak hem mümkindi ýada bolmasa başga ýagdaý

hökümet adamlary doly aňşarmazlygy olara boýun egmeýändiglerine düşünmezligi, Maks Weyber ligitiwligiň üç görnüşini ýüze çykardy.

1. Däp-dessura ýüzlenmek hakynda

2. Hukuga

3. Harizim

birinji ýagdaýda hökümetiň başynda däp ýatyr, hökümet aragatnaşyklar däp-dessur bilen bagly bolmak bilen ýöredýär. Ikinji kanunyň höküm sürmegi adamlaryň arasyndaky gyzyklanmany döredýär. Üçünji görnüş harizmatik görnüşe çykyş edýär. Şunda öňde baryjy hökümetiňde aýry bölegi hukuk bolup adamyň ýada bolmasa toparyň halyny dolandyрма-gyna aýdylýar. Hökümet, däp-dessur, atributiony.

Mysal üçin: Anglýanyň monarhiýa instituty, RF-yň gimni.

Ligitiwligiň başga bir faktory “Üstünlik” bolup durýar. Eger raýatlar tarapyndan hökümet üstünlikli, effekiti kabul edilse, onda ol derrew ligitiwligi öwürülýär.

Mysal üçin: FRG.

Ligitiwligi hökümetiň üsti bilen hem edilip bolýar. Raýatlaryň garaýyşlaryna görä häkimiýet institutlaryny formirlenmek usuly. Köp döwletler üçin bu saýlaw adamlaryň häkimiýeti saýlan ýerinde, olar onuň kanunlaryna boýun egýärler.

Dini jemgiýetde hökümetiň gelip çykyşy ynandyryjy we hudaýlaşdyrylan, ligitiwligiň ýene bir usuly hökümetiň assasyýasyýasy milli simwollar bilen halk tarapyndan ony ykrar edilen. Bu hökümet örän gowy usul bilen taryhy we medeni däp-dessury hasaba alýar.

Häkimiýetiň ligitiwligi psihologik garaýşy bilen subýektiw kanunlylygyny özünde jemleýär. Adamlaryň özi diňe bir hukuk predmetiniň ýada halkara institutlar däl-de eýsem berlen hökümetiniň dolan-dyrmak hukugyny ykrar edýär.

Ýuridiki häkimiýet käwagt ýeterlik derejede ligitiwli bolýar, emma adamlar ony ykrar edenoklar, haçanda çalşygy bolup geçende.

Az bolmagyň ähmiýetli syraty haçanda adamlar hökümete eýermäge taýýar bolsalar

Onda oňa –Garaşsyzlyk düşünjesi diýip aýdylýar. Garaşsyzlyk bu hökü-metiň edil şu territoriýasy, edil şu wagtda hökümdarlyk etmek hukugyna aýdylýar. Käwagt wagtlaýyn garaşsyzlygyň döremeginiň zerurlygy ýü-ze çykýar, oladamdan daşary ýagdaýda, tebigy heläkçiligiň netijesinde döreýär. Bu ýagdaýda hökümetiň aýratyn iş adamda daşary ýagdaýda uly ygtyýarlygy edilýär. Adamlar bu häkimiýeti ligitiwli diýip ykrar et-mäge taýýar, emma kä sebäpleriň ýok edilen pursatyna çenli. Ligitiwlik we garaşsyzlyk biri-biri bilen baglanşykly zatlardyr. Ligitiwlik (we ga-raşsyzlyk) ýitirilse territoriýa häkimiýetiň garaşsyzlygynyň gutulgysyz ret etmegligine getirýär. Mysal üçin: KPSS-iň häkimiýetiň ligitiwliginiň güýli pese gaçmagy Moskwanyň Soýuz Respublikalarynyň üstünden garaşsyzlygyň ýitileşmegine getirdi. Şu ýagdaý boşa garaşsyz halklar Soýuz respublikalarynyň dargamagyna getirdi. 1990-njy ýylyň 12-nji awgustynda Türkmenistan öz garaşsyzlygyny aldy.

3 Adamyň raýat bolmagy .Syýasy sosiallaşmagyň etaplary.

Jemgiýetdäki adam ýaşayyş durmuşy köp sanly ýazylan we ýazylmadyk kanunlara baglydyr. Şu kanunlaryň özleşdirmegi, jemgiýetdäki endikleri eýelemek öz hukuklaryna we olaryň durmuşyna geçirilşine düşümmeklik dürli adamlaryň arasyndaky çylşyrymly özara gatnaşyklaryna we jemgiýetçilik institutlara düşümmeklikleri şularyň hemmesine syýasy sosiallaşylan prosesi diýip aýdylýar. Adam dogulan-da jemgiýetiň (özara, agzasy we raýaty bolup dogulmaýar, ol oňa daş-töweregi gurşap alýan älem bilen özara gatnaşykda bolmaklygy netije-sinde öwrülýär. Syýasy sosiallaşmak.

1. Kanunlary we düzgünler özleşdirmek.

2.Beýlekilere şu düzgünler nädip ulanmagydyňy öwretmek ýada dü-şündirmek.Ýagny adam organy hereket edýän ol ýada beýleki kanun-lary bilip we öwrenip çäklenmän ol kanunlary bilmek bilen çäklenmän ol kanunlary gowy berjäý etmeli.

Mysal üçin:Syýasy sosiallaşmagynyň merkezi pursaty.Häkimi-ýet we Häkimiýetli gatnaşyklar baradaky düşünjeleň kemala gelmegi bolup durýar.Häkimiýetiň nämedigi bilen ilki tanyşlyk maşgalada bolup geçýär,şunda häkimiýet we kanun ene-atanyň elinde bolýar.Bularyň hä-kimiýete absolýutdyr, ene-atanyň elinde bolýar. Çagalaryň häkimiýeti alyp baryjlara, ilki başlangyç garaýyşlaryň diňe gow bolýar.Intelektual ösen gatlaklarda sosiallaşmagyň tizligi ýokarydyr.

1.Göni syýasy sosiallaşmak-Muňa döwlet gurluş prinsipleri we konstitusiýa barasyndaky dersler degişli. Dünýä ýurtlaryň hiç birinde şu dersler arassa, dogry informirlenen bolmaýan bularda hemişe ideologi-ýanyň esaslary saklanýar.

2.Göni däl syýasy sosiallaşmak –Bu has çylşyrymly proses. Çaga başga adamlar bilen aragatnaşykda düzgünleri özleşdirip başlaýar, häkimiýeti alypbaryjylaryň aragatnaşyk tejribesini edinýär.

Tema: Durmuş gapma-garşylyklaryny sazlaşdyrmak

Syýsy psihologiýa gapma-garşylyklary sazlaşdyrmak hakynda

Konflikt ilki durmuş jemgyetinden bäri bellidir. Jedeler we uruşlar tireleriň we halklaryň arasynda iň oňat erler, serişdeler, durmuş-ykdysady derejeler, dini, medeni, aňyet tapawutlylygy boýunça ýüze çykypdy. Şu günler hem konfliktler gündelik durmuşymyzyň bölegi bolup durýar. Ýöne öňki döwürden aýratynlykda konfliktler häzirki dünýäde adamzadyň global problemalaryna öwrüldi. Olar ýaramak häsiete öwrüldiler .

Olardan başga –da himiki ,ýadro,we beýleki önýmçilikler ägirt uly ekologiki katastrofalary dörekmäge mümkinçiligi bardyr. “Sowuk” uruşdan soň bütin dünýani gurşap alan etniki konfliktler has-da gorkulydyr . Bu konfliktler dünýaniň sazlaşykly bolmazlygyna eltýan esasy faktorlardyr. Dolandyryş derejesinde ýüze çykýan konfliktler hem bardyr. Olara profsoýüzlaryň , döwletleriň arasyndaky ýüze çykýan konfliktler girýärler. Adamzadyň bütin taryhy dowamynda konfliktleri güýç ulanmasyz çözmeklikde köp tejribe toplandy. Ýöne 20-nji asyryň ikinji ýärymynda dünýäde konfliktologiýa ,ýagny ylym-bilimleriň özbaşdak oblasty peýda boldy. Konfliktologiýanyň esasy barlaglary syýasy psihologiýanyň üsti bilen amala aşyrylýar. Sosial konfliktleri sazlaşdyрма örän giň düşüñjedir:

- 1) Konfliktleriň aýyk formada ýüze çykmagyny önünden aýtmak(uruşlar köpçükleýin tertibsizlik)
- 2) Konfliktleri olary döreden sebäpleri aýyrmak maksady bilen çözmek.
- 3) Konfliktleri sazlaşdyrmak ,taraplarynyň duşmançylyk derejesini peseltmek , konfliktleri ýüze çykýan problemalary bilelikde çözmek ýeluny gözlemek. Konfliktleri sazlaşdyрма hünärmeleriň meselerine aşakdakylar girýar:
 - 1) Konsultasiýalar geçirmek ,ýagny konfliktleri sazlamakda taraplar ýçin oňaýly bolan parahatçylykly ýöläryny görkezmek
 - 2) Üçünji tarap hökmünde konfliktleri sazlaşdyrmaklyga özi gatnaşmak.
 - 3) Konfliktleri parahatçylykly ýöl bilen çözmeklikde düşündiriş işlerini geçirmek , şol sanda mekdeplerde ,ýökary okuw jaýlarynda .
 - 4) Talyplarynyň okatmakda ,barlaglary geçirmekde .

Konfliktleri sazlamak mydama şowly bolmaýar, hatda ony çylşyrymlaşdyrýar, şonuň üçin esasy prinsip “zyýan etme”. Sosial sredada konflikt taraplarynyň jedili hökmünde olaryň gyzyklanmasynyň garşy durmagy esasynda ýüze çykýar. Amerikan alymlary dünýä näçe dürli-dürli bolsa, konfliktler hem şonçadyr diýip tassyklaýarlar. Olar

,konfliktler jemgyetiň durnukly bolmaklygynyň önüni aýýar ony ösüşe alyp

brýar diýip has edýarler. Bu erde konfliktleriň diňe bir otrisatel funsiýasynyň bardygyny inkär edilýar. Konfliktler çözmekligiň üç çemeleşmeleri bar.

- 1) Taraplaryň biri beýlekiden üstün çykçak bolýar.
- 2) Taraplar ony inkär edýarler we hereketsizlikde bolýarlar.
- 3) Üçünji tarapyň kömegi bilen problema maslahatlyşyrylýar we peýdaly çözüw gözlenip tapylýar. Birinji ýagdaýda taraplar umumy gyzyklanmagyň ýöklugyndan uçar alýarlar. Her kim başga birini özüne tabyn etjek bolýar. Eňiş gazanmak üçin güýç ulanmagy bolýar we netijede problema çözülmän galýar. Ikinji ýöl-problemalary inkär etmeklik ,konfliktleri görmezlikdir, bu bolsa olaryň toplanmagyna we tebigy ýüze çykmagyna getirýar. Üçünji ýöl konfliktleri gepleşikler arkaly çözmeklikdir. Praktikada üç ýölar hem barlanyrýar ýöne olaryň bir baş bolup durýar. Diňe üçünji ýöl ,ýagny meseläni çözmekligiň ýöларыny bilelikde gözlemek konfliktleriň položitel çözülmegine getirip biler. Konfliktleri sazlamaklygyny maksada –olary ýök etmeklikde, ýä-da görmezlikde däl-denlemeler olary adalatly çözmekligiň ýöларыny gatnaçyjylar bilen bilelikde tapmaklykdyr. Islendik konflikt parahatçylykly ýöllar bilen iki tarap üçin hem bähbitli ýöllar bilen çözmek mümkinçiligine eýedir.

Gapma-garşylyk şertlerinde taraplarynyň biri-birini meselelerini göz önüne getiriş.

Konflikt şertlerinde taraplarynyň biri-birini problemalaryny göz önüne getirişi. Özara garşylyklaryň barlygy hökmany konfliktlere alyp barýar diýip bolmaýar. Şeýle hem taraplarynyň obýektiw maksatlary biri-birine garşy durman hen biler, ýöne biri-birine sygyşmak göz önüne getirilýar, we bu bolsa konflikte alyp barýar. Hakyky gyzyklanmalara bolsa isleg bildirip konfliktlere getirip biler. 20-nji asyrdaky ýaragly konfliktleri barlag edilip, olaryň ýalňyşlaryň esasy faktorlary eskalasiýa bolmaklygy anyklanýar.

Birleşen milletler guramasynyň Ustawynda uruşlaryň adamlaryň aňynda başlanýar diýilip ýazylmagy tötänlikden däl. Syýasy psihologlar-konfliktler şertlerinde göz önüne getirmek problemany düzmeklikde uly işetdiler. Konflikt şertlerinde ýagdaýy göz önüne getirmek duşmançylyk ynanmazlyk, gorkmaklyk, ýagdaýa stereotip baha bermek ýaly duýgulary öz içine alýan emosional komponentdiklerini görkeziler.

Konflikt taraplar –konfliktyň düýp manysyny dürli-dürli görýarler, şol bir wakalara dürli baha berýarler. Biriniň negatiw obrazy beýlekä täsir, onuň duşmançylyk häsietiniň artyrýar. Konflikte gatnaşyjylar özleriniň gyzyklanmaryny we umumylyklary inkär etmekligee ýykyn edýarler. Konfliitiň artmagy bilen bir gatnaşyjylara köp azatlyk berlendir diýilip guman emele gelýar.Bu erden garşydaşynyň hereketleri prowokasiýa häsietde diýilip pikir döreýar. Bu fenomenler toparlaýyn garşylyklarda bahasy örän ulydyr .Toparlaýyn garşy durmalarda bir tarapdan konflikte howpa garşy durmak ,ikinci tarapdan öz üstünden jogapkärçiligi aýyrmak ýagny jogapkärçiligi topar bilen paýlaşmak mümkinçiligi döreýar.

Duşmançylyk obrazyny göz önüne getirmeklik ýaly negatiw hadysalary

azaltmaklygyň birnäçe ýöllary bardyr. Wajyp faktorlaryň biride ýökary syýasy derejede däl-denlemeler adaty adam derejesinde , mysal üçin

“halk diplomatiýasy” görnüşinde birik-birikleri bilen duşuşmagydyr.

Taraplaryň arasyndaky konfliktleri göz önüne getirmekligi azaltmagyň beýleki usullary hem mümkindir. Olar taraplaryň isleglerini has anyk analiz etmeklik bilen baglydyr. şeýle analiz garşydaşyň obrazyny üýtgetmeklige mümkinçilik berýar.

Gapma-garşylyklary sazlaşdyrma usulary.

Birinji topara konfliktleriň güýç ulanylýan döwrüni ösüşiniň önüni

almaklyga ugrukdyrylandyr.

- 1) Ikinji konflikti döreden gapmagarşylyklary çözmeklige ugrukdyrylan.
- 2) Ýçünjiden taraplaryň garşylyk derejesini peseltmäge ugrukdyrylan.

Adatça hem üç usul hem kompleksleýin ulanylýar.

Birinji topara konfliktleriň has ir diagnostikasyny ýüze çykarmaklyga we ösmeginiň önüni almaklyga ugrukdyrylan hereketler bolup biler. Häzirki döwürde EHM-leriň kömegi bilen konfliktleri çözmek proseduralary döretmek işi alynyp barylýar. Şeýle hem döwlet we döwlet däl konsultatiw guluklaryň giň seti döredilýar we olaryň kömegi bilen konfliktleriň önüni alak problemalary çözilýar. Bu ugurda bilim ulgamynyň telewideniäniň ,radionyň wajyp roly bardyr. Konfliktleriň ýüze çykmagynyň sebäpleri aýyrmaklyk usullarynyň ikinji toparynyň esasylyry düýpli strukturalary üýtgetmeklige bilen bagdyr. Konflikt ýagdaýyndaky dürli sosial toparlarynyň arasynda gurnalan dogry güründeşlik şeýle çemeleşmeleriň esasylyrynyň biridir.

Olar göz önüne getirmäniň häsietini üýtgetmeklige ugrukdyrylandyr.

Üçünji topar özüne konflikti rasional meýilnamalara geçirmeklik mak-

sady bilen ulanylýan dürli usullary öz içine alýar. Bu ugurda esasy ideýalaryň biri hem konfliktlerde taraplaryň gyzyklanmalary biri birine bütewi garşy dýlip ugur almakdadyr. Beýleki wariantda dürli toparlary, maksatlary kesitmeýan bölekler toplanmagyny maksat edinmekdedir. Taraplar ýökary derejedäki maksatlar boýunça birleşmekleriň üçün edýan ýollary gözlemedir.

Tema: “Durmuş özgermeleriň psihologiýasy”

Durmuş krizisleriň psihologiki meseleler.

Durmuş krizisleriň psihologiki aspektleri. Döwletleriň geçip döwürindäki kynçylyklary diňe bir ykdysady syýasy häsietiniň bolman eýsem psihologiki häsietdedir. Apatia sinizm ,ruhy gymmatlyklara ynanjyň gaçmagy,ykdysady krizislere düşünmezlik ýaly psihologiki fenomenler ýüze çykyp biler. Şonuň üçin sosial özgertmeleriň wagtynda diňe bir ykdysadyeti we syýasy ulgamy däl ,eýsem adamlaryň hakykata bolan subektiw gatnaşyklaryny, ýägny köp raýatlar üçin häsietli bolan sosial dünýäniň obrazyny hem özgertmelidir. Psihologiki faktorlary göz önüne tutman özgertme asla mümkin däl.

Reformalar ägirt köp adamlarda psihologiki özgertmeleri talap edýar

Täze sosial şertler, mysal üçin merkezleşdirilen ykdysadyetiniň deregine bazar, monarhiýanyň deregine respublika, teokratiýa deregine döwlet bolup biler. Olaryň hemmesi adamyň önünde täze meseler goýar, ol bolsa olary çözmäge taýyndäl, sebäbi oňa öwretmediler.

1922 ýylyň täze ykdysady syýsatyny ykdysady täsinligi adamlaryň oňa taýynlygy ,olaryň näme etmelidigi bilýanligi sebäp boldy.Reformalar köp babatda täze durmuşy kesgitleýar.

Reformalara garşy durmak ,ýa-da olary kabul etmezlik normal proses hökmünde düşünmelidir.

Adamynyň aktiwligi we passiwligini kesgitleýan faktorlar.

1) Güýçizligiň duýmak ,ýagny öz durmuşyny üýtgetip bilmezlik.

Köp adamlar öz durmuşuny üýtgetmeklik üçin kiçijik mümkinçiliklerine hem kem baha garaýarlar . Barlaglar bolsa adamlaryň ähli mümkinçiliklerini ulanmaýandyklaryny görkezýar.

Sosial özgermeler adamlaryň aktiwligiň ösmegine iterbi berýande bolsa, olar öz aňlaryny üýtgetmeklige howlukmaýar. Psihologiki strukturalar geçiş döwründe sosial özgermeleriň yzyndan etişmeýarlar.

Adamynyň jemgyete we özgermelere konstruktiv gatnaşmalary üçin onuňgüýçsizligi öz mümkinçiliklere ynamy bilen çalyşmagy gerekdir.

Şeýle dünýa garaýşy ösdürmeklige demokratiýa ýardam berýandir .

2) Özara aňyetiň aýratynlygy – ikinji faktordyr.

1: Bişahsyetlik

Köp reformalaşdyrylýan jemgyetlerde özüni eterlik derejede şahsyet hökmünde ,beýlekilerden tapawutlygyny kem baha duýmak ýaly etmezçilikler bardyr.

2: Topara degişlikdiginiň anyk däldigi.

Adam birnäçe toparlara girýan hem bolsa psihologiki derejede ony duýyk belenok. Adamlar şäheriň ýaşaýjylyrydygyny, raýatlarydygyny duýup bilmeýarlar. Adamlar indiwiidullaşýar, diňe öz işleýan ýerleri bilen baglanyşykly bolýarlar. Şeýle bolmaklyga birnäçe sebäpler bar: syýasy strukturalaryň kämil däldigi, guramalara formal agzalygy we şuna meňzeş zatlar. Bütewlikde, kiçi toparlaryň derejesinde, mysal üçin maşgalada ilkinji zähmet kollektiwinde, dostlaryň kompaniýasynda degişlilik duýgusy basym ösýar, emma uly toparlarda ösüş diňe taýynlanan, kesgitli sredada bolup biler we onuň üçin jemgyet tarapyndan goldow zerurdyr.

3: Bipersonallyk

Edenň işlerini özüni däl, başga birine ýöňkemeklik, ýagny öz jogapkärçiligini aradan aýyrmak maksady bilen edilýan hereketlerdir. Bu adama özüni dogruçyl görkezmeklige ýardam berýar, ters hereketlerdir ýagny gorkaga özüni batyr saýdyrýan hereketlerdir.

4: Baglylyk duýgusy.

Adam adama haýsy –da bolsa wajyp häsietleriň üýtgedip bilmezlik duýgusydyr . Ýagny işini çalşyryp bilmezlik , täze maşgala döredip bilmezlik, ýaşayan erine üýtgedip bilmezlik we şuna meňzeşler. Bu kynçylyklar hamala hakyky we çynlakaý diýilip has ulaldylýar. Agzalan aňyet aýratynlyklary passiwlige getirýar .Özüni beýlekilerden üýtgeşik saýan adamlar aktiw adamlardyr. Ýgny , haýsy bolsa-da her bir işi diňe özüm başaryan diýip hasap edýar .Özüni haýsy-da bolsa bir topara degişlidigini duýmak örän wajypdyr, sebäbi onuň gyzyklanmalaryny garamaklyk topar tarapynda ýardam ediljekdigine buýsanç duýgusy , döreýar ,ol öz hereketlerine jogapkärçiligi duýar, özüni azat hasap edýar , özüne gerek bolan işleri arkasyn başaryar. Eger bu aýratynlyklar ýök bolsa , onda ol passiw bolýar.

3 Üçünji faktor – aktiwligiň iň pes derejesi , ýagny öz isleginden boýyn gaçyrmakdyr . Köp adamlar özleriniň maksatlaryna etmek üçin hiç hili herekerler etmeýärler , hatda maksatlaryndan hem el çekýarler . Rahatlyk , stabillik gymmatlyklary beýleki ähli mümkin bolan sylaglardan ileri hasaplanýar.

Ykdysady özgertmeleriň psihologiýasy. Bazar ykdysatýetiniň göz önüne getirme ulgamy.

Adaty raýatlar ykdysady özgertmeleriň obýektleri hem subýektleri bolup durýar. Subýektiw sosial psihologiki faktorlar bolup adamlaryň reformalara bolan gatnaşygy bolup durýar we olar eňişleri ýa-da eňişleri kesgitleýar.

Ykdysady reformalar negetiw psihologiki gatnaşyklara gorky , sinizm

, apatiýa bolup durýar. Bazar ykdysadyetine bolan üç sanak mifi saýlap alyp bolar:

1: Nomenklatura mifi.

2: Tehnokratiýa mifi.

3: Halk mifi.

Nomenklatura mifinde ýölbaşçýlar öz ýalňyşlyklaryny düşündürmek denlemeler ulanýalar .Olar milli häsietiniň aýratynlyklaryna salgynýarlar. Tehnokratiýa mifi ykdysady shemalary döredilinde adam motiwasiýalary göz önüne tutylan , ýagny adamlar şol sistema boýunça hereket edildiler diýilip düşünilýar .Bu erde iki sany ýalňyşlyk bar: 1:Adamynyň herekerlerinde ykdysady motiwler ýökary orun eýelänok.

2: Tehnokratlaryň adama peýdaly diýip kabul eden herekedi adama düýbinden tersine täsir etmäge mümkin . Mysal üçin protestant obçinalarynda aýlygy köpeltmek iş ukyplylygyň artmagyna getirmeýar, ýagny adamlar näçe az işledigiçe gowy gorýarlar . Adamlar – öz heretlerini ykdysady okuw kitaplary bilen deňleşdirmeyarler. Halk mifi – ykdysadyetiň ösüşini saklaýanlaryň biridir .

Bu göz önüne getirmeklikde üç mifi saýlap bolar:

1: Bazar – bu güllemekdir .

2: Bazar – bu garyp düşmekdir .

3: Bazar – bu adalatly jemgyetdir.

Birinji wersiýanyň tarapdarlary bazar ykdysadyeti halkyň durmuş

derejesini çalt ýökary galdyrar diýip düşünýarler ýöne, bazaryň tarapdarlary gaty basym oňa garşy durýanlar hem bolup bilerler.

Halk tipiniň üçünji görnüşi iň köp ýäýrandyr , ýagny öz zähmetiňe görä göni proporsionalykda gazanç etmek bolýar diýilip düşünilýar.

Şeýle dünýä garaýşlary ýaýratmakda köpçülikleýin habar beriş sistemalary çeşme bolup durýar.

Eger adam öz ýaşayan jemgyýetiniň ene bir ýyldan proporsional adalatlylyk jemgyeti boljakdygyna ynansa onda ol özüniň geljegini özüniň ukybyna görä baha berýar ýagny haryt döretmek bilim almak we şoňa meňzeşler. Diýmek adam öz ýaşayan jemgyetinde öz durmuşyň perspektiwasyňy optimallaşdyrmakçy bolsa, onda ol ukyplaryna ýokary baha bermelidir.

Tema: Syýasat psihologiki fenomen hökmünde.

Emosiýa , ilüziýa , şahsyetleriň arasyndaky gatnaşyklar ýaly psihologiki faktorlaryň roly syýasatda specialist bolmadyk adamada görünip dur. Syýasy arenada jemgyetçilik toparlaryň diňe ýönekeý wekilleri bolman, janly adamlar hyzmatdaşlyk edýärler we bäsleşýärler. Olaryň ideýalary talantlary ambisiýalary syýasy prosesine gös-göni täsir edýärler.

Psihologiki kanunlaýyklar has aýdyn ýagny meseleleriň gizlin hem wagtyň defisit şertlerinde ýüze çykýar. Munuň netijesinde içki syýasatyňkydan iň awtoritar daşky syýasatyň häsieti bolup durýar.

Ondan başga döwletleriň arasyndaky gatnaşyklar bir wagtda şahsyetleriň arasyndaky gatnaşyklary hen bolýar. Ýöne içki syýasatam psihologiki faktorlaryň täsirinden azat däl. Meselem: Dj.Buşuň reýtingi Pars urşundan soň 85% boldy , bir ýyldan soň bolsa saýlawlaryň önünde bolsa 30% boldy.

Psihologiki faktorlar mesele kabul edilebde uly rol oýnaýar. Syýasatyň durnukly demokratik institutlary mertlerinde abraýly strukturalar ýaly

ilatyň dürli toparlarynyň bähbitlerini kämahal aýdýar .Syýasat saýlawlylardan korporasiýalardan pressadan baglydyr.

Bagly bolmak duýgusy syýasatçylary gaty seresap bolmagy , diňe öz arzuwlaryna dälde ,dürli toparlaryň bähbitlerini gönüdirilen bolmaly mejbur edüar.

2. Profesional psihologyşi syň çäklerinde şu ugurlar boýünça netijeli bolmaly mümkin.

3) Meseleriň düzümligine we kabul edilmägini gatnaşmagy .Psiholo-

gyň wezipesi iki hili :gürün edilen proektleri psihologiki nukdaý-na-

zardan seretmeli ýagny olarda adamlaryň özüni alyp barşy barada

ýalňyş garaýş;ar hakyky däl garaşmalar bolmazlyk üçin ýagny

olarda depresiýa reaksiýany döretmexlik üçin,2-nji ,esasy meseleleriň biri tarap kabul edilmek prosesini özüniň psihologiýasy bolup durýar. Psiholog hökmünde ,ol syýasatçylaryň , olaryň her bir hereketinde raýatlaryň özüni algy bergini we duýgularyny belli taraplaryna goýulandygyna we bu psihologik komponentiň olaryň

aňynda syýasy ykdysady we başgalar bilen deň derejede bolmalydygyna, düşünmeklige ýardam etmeli.

4) Jemgyetçilik pikiriň dinamiki analizi we raýatlaryň görkezmelerine hemde höweslerine täsir etmek ýölärynyň gözlegi .Bu meselän 1-nji bölegi sosialar bilen ýakyn özara baglanşykda bolmagy talap edýar.

1-nji nobatda jemgyetçilik pikiriň sorag edilmegiň dürli formalara peýdalanylýar .Olaryň analizinde iň esasy – ýagdaýyň konstansiýasy bolman , adamlaryň pikirlerini we isleglerini kesgitleýan psihologiki mehanizmlerine düşünmän mümkin bolmadyk maglumat bolup durýar.

Köpçülikliň agressiw hereketleriň prognozirlenmegi boýunça we olaryň besetmeklik ýollaryny gözlemek boýunça iş iň agyr hemde jo-

gapkärçiliklidir. Hukuk düzgünini üpjün etmek-ýorite gulukkanalaryň

işidir emma gorkylaryň ,betbagçylyk garaşlaryň howpy zorlyk aktynyňdakydan pes dälidir .Umumam ,sosial sredada situasiýsynyň

özünden onuň obrazy möhümdir. Lideriň položitel obrazy ,onuň geçirýan syýasaty üsünlikleriň gerekli mertidir. Emma şu syýasatçydan

saýlawçylara ýarajak adamy etmeklik psihologyň rolyna girmeýar.

Psihologlar syýasatça onuň obrazynyň ütgetmegi boýunça gaýdyşynlyklaýyn baglanşygy bermelidir,syýasay her bir çykyşy profesional anomiziň dersi bolup bilýar psiholog syýasatça onuň niredede adamlara eňilmek bermek mümkinçiligini göýberendigini niredede

ulumsy bolandygy haçan auditoriýa hakykatdan düşünenendigio hökmän

görkezmelidir .Psihologyň kompotensiýasyna obrazyň kemala gelmek strategiýasy girýandir ýagny çagalar hem maşgala barada nähili maglumat bermeli raýatlaryň lideri dogryçul aýgytly hemde seresaply adam hökmünde görmegini nädip gazanmagy.

Psihologiki portleriň opponentleriň hem syýasy partnerlaryň döremegi Bu işi galatany partnerlar bilen kontakta taýarlyk görümende zerurdyr.Portretiň maksady lidere duşuşyna taýarlyk görmäge özüne tanyşdyrmaga nähili reaksiýa garaşmagyna kömek bermekdir onsoň şu adam bilen güründeş bolmakda haýsy priemlar netijesidir.

Syýasatda psihologiýany ulanmagynyň efektiwnosti hiç kim ölçemändir we hakykatda ony etmek mümkin dälidir.

Usular barada.

Syýasy psihologiýada doly ýazylyan usular ýök. Emma syýasat – mümkinçilikleriň sutaty. Syýasat-bu diňe intuitsiýa we opyt üsti bilen bilimleriň hemde priemlaryň uly masiwligi netijesi ulanmaga mümkin

berýan sungatdyr.

Psihologiki symatdara sungatdyr.

Syýasy öwrenjileri taýarlamagynda syýasy psihologiýanyň taýarlamakda üçin sebäbi syýsatda psihologiki faktorlaryň roly hem uly ,olara bolan üns bolsa gaty etmezdi . Bu dere syýsay öwrenişahsyet barada , onuň hereketine çykyşyna üns bermekli öwreder .Syýasy öwreniş syýsatyň formal priznaklarynda diňe saklanyp durmazlygy.

öwreder gözyetimi giňender seresaplyk öwreder.

Tema: Sosial konfliktleri sazlaşdyrmak

Konflikt ilki durmuş jemgyetinden bäri bellidir. Jedeler we uruşlar tireleriň we halklaryň arasynda iň oňat erler , serişdeler ,Sosial-ykdysady derejeler , dini ,medeni ,aňyet tapawutlylygy boýunça ýüze çykypdy. Şu günler hem konfliktler gündelik durmuşymyzyň bölegi bolup durýar. Ýöne öňki döwürden aýratynlykda konfliktler häzirki dünýäde adamzadyň global problemalaryna öwrüldi. Olar ýaramak häsiete öwrüldiler . Olardan başga –da himiki ,ýadro,we beýleki önümçilikler ägirt uly ekologiki katastrofalary döretmäge mümkinçiligi bardyr. “Sowuk” uruşdan soň bütün dünýani gurşap alan etniki konfliktler has-da gorkulydyr . Bu konfliktler dünýaniň sazlaşykly bolmazlygyna eltýan esasy faktorlardyr . Dolandyryş derejesinde ýüze çykýan konfliktler hem bardyr .Olara profsoýuzlaryň , döwletleriň arasyndaky ýüze çykýan konfliktler girýärler . Adamzadyň bütün taryhy dowamynda konfliktleri güýç ulanmasyz çözmeklikde köp tejribe toplandy. Ýöne XX asyryň ikinji ýärymynda dünýäde

konfliktologiýa ,ýagny ylym-bilimleriň özbaşdak oblasty peýda boldy. Konfliktologiýanyň esasy barlaglary syýasy psihologiýanyň üsti bilen amala aşyrylýar.

Sosial konfliktleri sazlaşdyrma örän giň düşüňjedir:

- 1) Konfliktleriň açyk formada ýüze çykmagyny önünden aýtmak (uruşlar köpçükleýin tertibsizlik)
- 2) Konfliktleri olary döreden sebäpleri aýyrmak maksady bilen çözmek.
- 3) Konfliktleri sazlaşdyrmak ,taraplarynyň duşmançylyk derejesini peseltmek , konfliktleri ýüze çykýan problemalary bilelikde çözmek ýeluny gözlemek.

Konfliktleri sazlaşdyrma hünärmeleriň meselerine aşakdakylar girýar:

- 1) Konsultasiýalar geçirmek ,ýagny konfliktleri sazlamakda taraplar ýçin oňaýly bolan parahatçylykly ýöläryny görkezmek

- 1) Üçünji tarap hökmünde konfliktleri sazlaşdyrmaklyga özi gatnaşmak.
- 2) Konfliktleri parahatçylykly ýöl bilen çözmeklikde düşündiriş işlerini geçirmek, şol sanda mekdeplerde ,ýökary okuw jaýlarynda.
- 3) Talyplarynyň okatmakda ,barlaglary geçirmekde .

Konfliktleri sazlamak mydama şowly bolmaýar ,hatda ony çylşyrymlaşdyrýar ,şonuň üçin esasy prinsip “zyýan etme”. Sosial sredada konflikt taraplarynyň jedili hökmünde olaryň gyzyklanma-

synyň garşy durmagy esasynda ýüze çykýar . Amerikan alymlary dünýä näçe dürli-dürli bolsa, konfliktler hem şonçadyr diýip tassyklaýarlar . Olar,konfliktler jemgyetiň durnukly bolmaklygyň önüni aýýar ony ösüşe alyp barýar diýip has edýarler. Bu erde konfliktleriň diňe bir otrisatel

funsíyasynyň bardygyny inkär edilýar . Konfliktler çözmekligiň üç çemeleşmeleri bar.

4) Taraplaryň biri beýlekiden üstün çykaçak bolýar.

5) Taraplar ony inkär edýarlar we hereketsizlikde bolýarlar.

6) Üçünji tarapyň kömegi bilen problema maslahatlyşyrylýar we peýdaly

çözüw gözlenip tapylýar.

Birinji ýagdaýda taraplar umumy gyzyklanmagyň ýöklugyndan uçur alýarlar . Her kim başga birini özüne tabyn etjek bolýar. Eňiş gazanmak üçin güýç ulanmagy bolýar we netijede problema çözülmän galýar. Ikinji ýöl-problemalary inkär etmeklik ,konfliktleri görmezlikdir, bu bolsa olaryň toplanmagyna we tebigy ýüze çykmagyna getirýar.Üçünji ýöl konfliktleri gepleşikler arkaly çözmeklikdir. Praktikada üç ýöl bilen barlanylýar ýöne olaryň bir baş bolup durýar . Diňe üçünji ýöl ,ýagny meseläni çözmekligiň ýöläryny bilelikde gözlemek konfliktleriň položitel çözelmegine getirip biler.

Konfliktleri sazlamaklygyň maksada –olary ýök etmeklikde ,ýä-da görmezlikde däl-denlemeler ,olary adalatly çözmekligiň ýöläryny gatnaçyjylar bilen bilelikde tapmaklykdyr. Islendik konflikt parahatçylykly ýöller bilen iki tarap üçin hem bähbitli ýöller bilen çözmek mümkinçiligine eýedir.

2. Konflikt şertlerinde taraplarynyň biri-birini problemalaryny göz önüne getirişi.

Özara garşylyklaryň barlygy hökmany konfliktlere alyp barýar diýip bolmaýar. Şeýle hem taraplarynyň obýektiw maksatlary biri-birine garşy durman hen biler ,ýöne biri-birine sygyşmak göz önüne getirilýar ,we bu bolsa konflikte alyp barýar. Hakyky gyzyklanmalara bolsa isleg bildirip konfliktlere getirip biler. XX asyrdaky ýaragly konfliktleri barlag edilip , olaryň ýalňyşlaryň esasy faktorlary eskalasiýa bolmaklygy anyklanýar

Birleşen milletler guramasynyň Ustawynda uruşlaryň adamlaryň aňynda başlanýar diýilip ýazylmagy tötänlikden däldir . Syýasy psihologlar-konfliktler şertlerinde göz önüne getirmek problemany düzmeklikde uly iş etdiler. Konflikt şertlerinde ýagdaýy göz önüne getirmek duşmançylyk ynanmazlyk ,gorkmaklyk, ýagdaýa stereotip baha bermek ýaly duýgulary öz içine alýan emosional komponentdiklerini görkeziler.

Konflikt taraplar–konfliktýň düýp manysyny dürli-dürli görýarler, şol bir wakalara dürli baha berýarler. Biriniň negatiw obrazy beýlekä täsir, onuň duşmançylyk häsietiniň artyrýar.

Konflikte gatnaşyjylar özleriniň gyzyklanmaryny we umumylyklary inkär etmekligee ýykyn edýarler. Konflitiň artmagy bilen bir gatnaşyjylara köp azatlyk berlendir diýilip guman emele gelýar.Bu erden garşydaşynyň hereketleri prowokasiýa häsietde diýilip pikir döreýar.Bu fenomenler toparlaýyn garşylyklarda bahasy örän ulydyr .Toparlaýyn garşy durmalarda bir tarapdan konflikte howpa garşy durmak ,ikinci tarapdan öz üstünden jogapkärçiligi aýyrmak ýagny jogapkärçiligi topar bilen paýlaşmak mümkinçiligi döreýar.

Duşmançylyk obrazyny göz önüne getirmeklik ýaly negatiw hadysalary azaltmaklygyň birnäçe ýollary bardyr. Wajyp faktorlaryň biride ýökary syýasy derejede däl-denlemeler adaty adam derejesinde , mysal üçin “halk diplomatiýasy” görnüşinde birik-birikleri bilen duşuşmagdyr.

Taraplaryň arasyndaky konfliktleri göz önüne getirmekligi azaltmagyň beýlekiusullary hem mümkindir. Olar taraplaryň isleglerini has anyk analiz etmeklik bilen baglydyr. şeýle analiz garşydaşyň obrazyny üýtgetmeklige mümkinçilik berýar.

3. Konfliktleri sazlamaklyk usullary .

Konfliktleriň önüni almaklaga ugrukdyrylan usullarynyň üç toparla-
ryň saýlaýarlar

- 3) Birinji topara konfliktleriň güýç ulanylýan döwrüni ösüşiniň önüni almaklyga ugrukdyrylandyr.
- 4) Ikinji konflikti döreden gapmagarşylyklary çözmeklige ugrukdyrylan.
- 5) Ýçünjiden taraplaryň garşylyk derejesini peseltmäge ugrukdyrylan.

Adatça hem üç usul hem kompleksleýin ulanylýar.

Birinji topara konfliktleriň has ir diagnostikasyny ýüze çykarmaklyga

we ösmeginiň önüni almaklyga ugrukdyrylan hereketler bolup biler. Häzirki döwürde EHM-leriň kömegi bilen konfliktleri çözmek proseduralary döretmek işi alynyp barylýar. Şeýle hem döwlet we döwlet däl konsultatiw guluklaryň giň seti döredilýar we olaryň kömegi bilen konfliktleriň önüni alak problemalary çözilýar. Bu ugurda bilim ulgamynyň telewidenieniň, radionyň wajyp roly bardyr. Konfliktleriň ýüze çykmagynyň sebäpleri aýyrmaklyk usullarynyň ikinji toparynyň esaslary düýpli strukturalary üýtgetmeklige bilen baglydyr. Konflikt ýagdaýyndaky dürli sosial toparlarynyň arasynda gurnalan dogry güründeşlik şeýle çemeleşmeleriň esaslarynyň biridir. Olar göz önüne getirmäniň häsietini üýtgetmeklige ugrukdyrylandyr. Üçünji topar özüne konflikti rasional meýilnamalara geçirmeklik maksady bilen ulanylýan dürli usullary öz içine alýar.

Bu ugurda esasy ideýalaryň biri hem konfliktlerde taraplaryň gyzyklanmalary biri birine bütewi garşy dýlip ugur almakdadyr. Beýleki wariantda dürli toparlary, maksatlary kesitmeýan bölekler topplanmagyny maksat edinmekdedir. Taraplar ýökary derejedäki maksatlar boýunça birleşmekleriň üpçün edýan ýollary gözlemetdir.

Edebiýat

1. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow. Gysgaça terjimehal. - Aşgabat, 2007.

2. Berdimuhamedow Gurbanguly. Türkmenistan – sagdynlygyň we ruhubelentligiň ýurdy. - Aşgabat, 2007.

3. Berdimuhamedow Gurbanguly. Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary. - Aşgabat, 2007.

4. Berdimuhamedow Gurbanguly. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek – bagtdyr. - Aşgabat, 2007.

5. Berdimuhamedow Gurbanguly. Eserler ýygyndysy. I tom - Aşgabat, 2007.

6. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň daşary syýasaty. Wakalaryň hronikasy. - Aşgabat, 2007.

7. Gurbanguly Berdimuhamedow. Halkyň saýlany we ynam bildireni. - Aşgabat, 2007.

8. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýurdy täzedan galkyndyrmak baradaky syýasaty. - Aşgabat, 2007.

9. Berdimuhamedow Gurbanguly. Döwlet adam üçindir. – Aşgabat, 2008.

10. Berdimuhamedow Gurbanguly. Ösüşiň täze belentliklerine tarap. Saýlanan eserler. 1-nji tom. – Aşgabat, 2008.

11. Beýik Özgertmeleriň ýyl ýazgylary. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň 2007-nji ýylda alyp baran işleriniň hronikasy. 1-jı goýberiliş. - Aşgabat, 2008.

12. Berdimuhamedow Gurbanguly. Ösüşiň täze belentliklerine tarap. Saýlanan eserler. 2-nji tom. – Aşgabat, 2009.

13. Berdimuhamedow Gurbanguly. Ahalteke bedewi – biziň buýsanjymyz we şöhratymyz. – Aşgabat, 2009.

14. Berdimuhamedow Gurbanguly. Türkmenistanyň

dermanlyk ösümlikleri. - Aşgabat. 2009.

15. Ata arzuwyny amala aşyrýan agtyk. – Aşgabat. 2009.

16. Beýik Özgertmeleriniň ýyl ýazgylary. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň 2008-nji ýylda alyp baran işleriniň hronikasy. – 2-nji göýberiliş, Aşgabat, 2009.

17. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Mejlisiniň IV çagyryşynyň birinji maslahatynda eden Çykyşy (2009-njy ýylyň 9-njy ýanwary). – Aşgabat, 2009.

18. Türkmenistanyň Prezidenti, Türkmenistanyň Ýaragly Güýçleriniň Belent Serkerdebaşysy Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň döwlet howpsuzlyk geňeşiniň giňeldilen mejlisinde Sözlän sözi (2009-njy ýylyň 21-nji ýanwary). // Türkmenistan. 2009. 22-nji ýanwar.

19. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisinde Sözlän sözi. (2009-njy ýylyň 15-nji fewraly). – Aşgabat, 2009.

20. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň diplomatik korpusy bilen geçiren maslahatynda Sözlän sözi (2009-njy ýylyň 18-nji fewraly). // Türkmenistan. 2009. 19-njy fewral.

21. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Ýaşulular maslahatynda Sözlän sözi (Türkmenabat, 2009-njy ýylyň 6-njy marty). // Türkmenistan. 2009. 9-njy mart.

22. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň EKO-nyň ýokary derejedäki 10-njy ýubileý duşuşygynda eden Çykyşy (Tähran, 2009-njy ýylyň 11-nji marty). // Adalat. 2009. 13-nji mart.

23. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň GDA ýurtlarynyň daşary işler ministrleriniň geňeşiniň mejlisindäki Çykyşy (Aşgabat, 2009-

njy ýylyň 10-njy apreli). // Türkmenistanyň Prezidentiniň metbugat çapary. 2009. 17-nji aprel.

24. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň „Energiýa serişdeleriniň ygtybarly we durnukly üstaşyr geçirilmegi hem-de durnukly ösüşi we halkara hyzmatdaşlygy üpjün etmekde onuň hyzmaty“ atly ýokary derejedäki Halkara maslahatynda Sözlän sözi. (Aşgabat, 2009-njy ýylyň 23-nji apreli). // Türkmenistan. 2009. 24-nji aprel.

25. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Aral kölüni halas etmegiň halkara gaznasyna esaslandyryjy döwletleriň baştutanlarynyň sammitinde Sözlän sözi. (Almaty. 2009-njy ýylyň 28-nji apreli). // Türkmenistanyň Prezidentiniň metbugat çapary. 2009. 8-nji maý.

26. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Ministrler Kabinetiniň göçme mejlisinde Sözlän sözi. (2009-njy ýylyň 12-nji iýuny). // Türkmenistanyň Prezidentiniň metbugat çapary. 2009. 19-njy iýun.

27. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň „Awaza“ milli syýahatçylyk zolagynda ilkinji desgalaryň açylyş dabarasynda eden çykyşy. (2009-njy ýylyň 15-nji iýuny). // Türkmenistanyň Prezidentiniň metbugat çapary. 2009. 19-njy iýun.

28. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy. Halka daýanyp, halkyň hatyrasyna. // Türkmenistan. 2010. 10-njy maý.

29. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkmenistanyň Ýaşulularynyň maslahatynyň mejlisinde sözlän sözi (Daşoguz, 2010-njy ýylyň 14-nji maýy). // Türkmenistan. 2010. 15-nji maý.

30. Turkmenistanyň hemişelik bitaraplygy. Syýasy – hukuk dokumentleriniň ýygındysy. - Aşgabat, 2005.

31. Türkmenistanyň Konstitusiyasy. – Aşgabat, 2008.

32. Garaşsyz, Hemişelik Bitarap Türkmenistanyň Harby Doktrinasy. – Aşgabat, 2009.

33. Дилигенский Г.Г. Социально – политическая психология. Издальство «Новая школа». Москва 1996.

34. Андреева Г.М. Социальная психология. Издальство Московский Государственный Университет. Москва 1988.

35. Панарин А.С. Философия политики. Издальство «Новая школа». Москва 1996.

36. Пугачев А. Основы политология. Издальство МГУ. Москва. 1992.

37. Гозман Л.Я, Шестопал Е.Б. Политическая психология. М., 1996.

38. Дилигенский Г.Г. Социально–политическая психология. М. 1996

MAZMUNY

Giriş	7
Tema: Syýasy psihologik barlaglaryň usullary.	13
Tema: Syýasat psihologiki hadysa hökmünde..	16
Tema: Syýasy öňdebaryjylygyň psihologiýasy.	19
Tema: Syýasy medeniýet.....	23
Tema: Häkimýetiň psihologiýasy.....	25
Tema: Durmuş gapma-garşylyklaryny sazlaşdyrmak.....	29
Tema: “Durmuş özgermeleriň psihologiýasy”	34
Tema: Syýasat psihologiki fenomen	38
hökmünde.....	38
Tema: Sosial konfliktleri sazlaşdyrmak.....	41
Edebiýat.....	46